

абстрактно, тобто сподіваючись на «щось», а не на конкр. обставини. Злочин. недбалість має місце тоді, коли особа при вчиненні злочину не передбачала можливості настання суспільно небезпеч. наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. Про інтелектуальний момент злочин. недбалості можна говорити тільки в негативному плані, оскільки розумом винного можливість настання суспільно небезпеч. наслідків його діяння не охоплюється. Цим злочин. недбалість відрізняється від умисної вини та злочин. самовпевненості. У злочин. недбалості вольовий момент також відсутній – він замінюється об'єктивним та суб'єктивним критеріями. Об'єктивний критерій злочин. недбалості виражається у тому, що винний повинен був передбачити настання суспільно небезпеч. наслідків свого діяння. Цей обов'язок може впливати із закону, ін. нормат. актів, договір. відносин тощо. Суб'єктивний критерій злочин. недбалості виявляється у тому, що винний міг передбачати настання суспільно небезпеч. наслідків свого діяння. Ця можливість впливає як із суб'єктивних властивостей винного (знання, життєвий досвід тощо), так і з конкр. обставин вчиненого ним діяння.

Лит.: Борисов В. І. Необережність та її види. Х., 1991; Преступная неосторожность: уголовно-правовое и криминологическое исследование. К., 1992; Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. К., 2005; Филимонов В. Д. Проблема оснований уголовной ответственности за преступную неосторожность. М., 2008.

А. О. Пінаєв.

НЕОБХІДНА ОБОРОНА – одна з обставин, що виключає злочинність діяння у крим. праві. Відповідно до ч. 1 ст. 36 КК Н. о. визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або ін. особи, а також сусп. інтересів та інтересів д-ви від суспільно небезпеч. посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої у цій обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж Н. о.

Право на Н. о. є природ. і невідчужуваним. Воно визнається самост., а не дод. (субсидіарним) до діяльності спец. уповноважених органів д-ви та посадових осіб з підтримання правопорядку. Кожна особа має право на Н. о. незалежно від можливості уникнути суспільно небезпеч. посягання або звернутися за допомогою до ін. осіб чи органів влади (ч. 2 ст. 36 КК). Відмова особи від використання свого права на Н. о. є правомірною поведінкою. Гр-нин не зобов'язаний також сповіщати держ. чи будь-які ін. органи про здійснений акт Н. о., але він може це зробити задля своєчасного, швидкого та об'єктивного встановлення істини у справі.

Виникнення права на Н. о. можливе лише за наявності відповід. підстави, якою є суспільно небезпеч. посягання, що потребує негайного відвернення чи припинення шляхом завдання шкоди тому, хто посягає. Суспільно небезпеч. посяганням визнаються будь-які дії людини, спрямовані на завдання значної шкоди охоронюваним інтересам чи правам особи, сусп-ва, д-ви. Потреба в негайному відверненні чи припиненні

такого посягання виникає у разі, коли зволікання з боку того, хто захищається, у заподіянні шкоди тому, хто посягає, загрожує явною та непоправною шкодою правоохоронюваним інтересам.

Реалізація особою права на Н. о., коли для цього є підстави, виражається в її правомірному вчинку, що має певні ознаки:

– кінцевою метою дій того, хто захищається, визнається захист правоохоронюваних інтересів чи прав особи, яка захищається, або ін. особи (життя, здоров'я, честі, гідності, особистої свободи, власності, недоторканності житла тощо), а також інтересів сусп-ва (громад. безпека, порядок, нормальне функціонування підприємств, установ, організацій тощо) або д-ви (терит. недоторканність, обороноздатність, збереження держ. таємниці, встановленого порядку управління тощо). Ця мета досягається шляхом відвернення чи припинення посягання. Якщо той, хто захищається, має ін. мету (напр., самосуд над злочинцем), то заподіяння ним шкоди визнається незакон. і зумовлює відповідальність на заг. підставах;

– об'єктом заподіяння шкоди у разі Н. о. є особа, яка посягає, її права та інтереси (життя, здоров'я, власність тощо). Якщо той, хто захищається, заподіяв шкоду ін. особі, то оцінка правомірності таких дій проводиться з урахуванням ін. обставин, що виключають злочинність діяння (напр., крайня необхідність, казус тощо) або зумовлюють відповідальність на заг. підставах;

– за об'єктивними ознаками захист виявляється тільки в активних діях (безпосередні фіз. зусилля того, хто захищається, використання ним будь-яких

предметів і засобів тощо), які із зовн. боку підпадають під ознаки певного діяння, передбаченого КК (напр., під ознаки вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень та ін.). Тому відштовхування того, хто посягає, відбивання його ударів та ін. подібні дії, що не містять ознак «протипосягання», Н. о. не визнаються і крим.-прав. значення не мають;

– захист має бути своєчасним: він можливий тільки в період, коли посягання існує, тобто коли воно почалося, продовжується і ще не закінчилося. Початком посягання визнається не тільки момент початку суспільно небезпеч. дії, а й наявність реальної загрози завдання особою істотної шкоди правоохоронюваним інтересам. Кінцевим моментом посягання визнається його припинення тим, хто захищався, або досягнення мети тим, хто посягав, а також припинення з його боку небезпеч. дій за своєю або поза своєю волею, втеча з місця події тощо. Якщо посягання ще не розпочалося або вже закінчилося, то заподіяння шкоди тому, хто посягав, неприпустиме. Завдання шкоди до початку посягання (т. зв. передчасна оборона) або після його завершення (т. зв. запізнена оборона) зумовлює відповідальність на заг. підставах. Але якщо той, хто захищався, помилявся у тому, чи було посягання закінчене, то вважається, що він діяв у стані Н. о., тому завдання шкоди тому, хто посягав, визнається своєчасним;

– оборона визнається такою, що відповідає сусп. безпеці посягання та обставині захисту, якщо тяжка шкода (смерть або тяжкі тілесні ушкодження), заподіяна тому, хто посягав, відповідає сусп. небезпечності посягання (напр.,

посягання на життя, здоров'я, власність, житло тощо) і була заподіяна в обстановці захисту, за якої реальне співвідношення сил захисту і нападу склалося на користь того, хто посягав. При оцінці співвідношення сил захисту і посягання враховуються конкр. обставини справи, зокрема, місце і час, раптовість нападу, неготовність до його відбиття, кількість нападаючих і тих, хто захищався, їх фіз. дані (вік, стать, інвалідність, стан здоров'я) тощо. Враховуються не тільки об'єктивні чинники, а й суб'єктивний стан того, хто захищався.

Відповідно до ч. 4 ст. 36 КК не підлягає крим. відповідальності особа, яка захищається, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпеч. посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту. Крім того, КК містить положення, за яким не є перевищенням меж Н. о. і не має наслідком крим. відповідальність застосування зброї або будь-яких ін. засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильного вторгнення у житло чи ін. приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає (ч. 5 ст. 36 КК). Дії, вчинені особою у стані Н. о. без перевищення меж Н. о., визнаються правомірними.

Лит.: Баулін Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Х., 1991; Кулинич І., Волков А. Необхідна оборона як захист особи від злочинних посягань // Вісник прокуратури, 2009, № 1; Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння // Вісник Асоціації кримі-

нального права України, 2014, № 1 (2); Плисюк Н. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. Хмельницький, 2015.

Ю. В. Баулін.

НЕОСУДНІСТЬ – психопатол. стан людини, за якого вона під час вчинення суспільно небезпеч. діяння не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного псих. захворювання, тимчасового розладу псих. діяльності, недоумства або ін. хворобливого стану психіки (ч. 2 ст. 19 КК). Н. виключає можливість особи бути суб'єктом злочину.

Закон вказує на 2 критерії, сукупність яких дає підстави для визнання особи неосудною – мед. (біол.) і юрид. (психол.). Мед. критерій характеризується наявністю в особи одного з 4-х видів псих. захворювань, зазначених у ч. 2 ст. 19 КК:

1. Хронічне псих. захворювання – розлад псих. діяльності, що має тривалий перебіг і тенденцію до наростання хворобливих явищ. В окр. випадках спостерігаються періоди тимчасового поліпшення стану хворого, т. зв. ремісії, але це не означає видужання. До хронічних псих. захворювань належать шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч тощо.

2. Тимчасовий розлад псих. діяльності – псих. захворювання, яке розпочинається раптово, характеризується швидким розвитком, триває відносно недовго і, як правило, закінчується повним одужанням особи (гострий алкогол. психоз, реактивний стан, тобто